

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Arie van Deursen en de Gouden Eeuw

van Nierop, H.F.K.

Published in:

Een gereformeerde jongen: Arie Theodorus van Deursen (1931-2011): een bundel opstellen met een biografie en volledige bibliografie

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

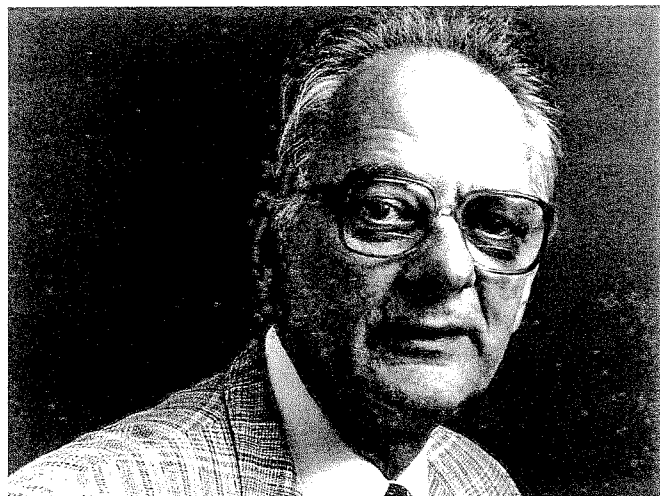
van Nierop, H. (2012). Arie van Deursen en de Gouden Eeuw. In F. van Lieburg, & J. Roelevink (Eds.), Een gereformeerde jongen: Arie Theodorus van Deursen (1931-2011): een bundel opstellen met een biografie en volledige bibliografie (pp. 183-186). Amsterdam: Bakker.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

A.Th. van Deursen, Amsterdam 1980.
Foto Philip Mechanicus

Een gereformeerde jongen

Arie Theodorus van Deursen (1931-2011)

Een bundel opstellen met een biografie en volledige bibliografie
Onder redactie van Fred van Lieburg en Joke Roelevink

Arie van Deursen en de Gouden Eeuw

Henk van Nierop

Was Arie van Deursen een inspirerend historicus van de Gouden Eeuw? Dat lijkt vragen naar de bekende weg. Maar het antwoord hangt af van wat we verstaan onder 'de Gouden Eeuw'. Het begrip wordt zelden in neutrale zin gebruikt. Het is met waarde geladen, polemisch, programmatisch. Al sinds de klassieke Oudheid verwijst de *aetas aurea* naar een verloren tijdperk. Het is een oorsprongsmythe, het Luilekkerland waarnaar wij hongeren, de hof van Eden waaruit wij zijn verjaagd. Het gouden tijdperk werd gevolgd door zilveren, bronzen en ijzeren eeuwen. De ijzeren eeuw is er een van gebrek, van menselijk tekort en oorlog van allen tegen allen. Het is dat laatste tijdperk waarin de gebruiker van het begrip 'Gouden Eeuw' zichzelf doorgaans situeert. Alleen dankzij een cyclische geschiedopvatting, gangbaar in de klassieke Oudheid, kon men de hoop koesteren dat die gouden tijden ooit zouden wederkeren.

Ook de Nederlandse Gouden Eeuw werd gevolgd door een periode eerst van stagnatie, dan van achteruitgang en economisch en cultureel verval. Pas aan het einde van de negentiende eeuw leek de economische en culturele bloei van weleer te herleven. Het is dan ook geen toeval dat juist in die periode het gebruik van het begrip Gouden Eeuw gangbaar werd. P.L. Muller zette in 1896 de toon met *Onze Gouden Eeuw*, een overzichtswerk over 'de Republiek der Verenigde Nederlanden in haar bloeitijd'. Tot de jaren zestig van de twintigste eeuw bleef de ronkende toonzetting van dit soort zeeheldengeschiedenis kenmerkend voor de Nederlandse historiografie. De Gouden Eeuw zou niet in dezelfde vorm terugkeren, maar Nederlanders werden verondersteld zich te laten inspireren door de ondernemingszin, de durf en de creativiteit van hun voorouders.

Tot dit ideologische gebruik van het begrip Gouden Eeuw heeft Van Deursen zich nooit laten verleiden. Daarvoor was hij een te nuchter mens en een te bekwaam vakman. Gefascineerd als hij was door de bloei van de Nederlandse economie en beschaving, probeerde hij deze slechts te beschrijven en te begrijpen. En wanneer hij het dan had over 'de Gouden Eeuw', dan was dat meestal in ironische zin. *Het kopergeld van de Gouden Eeuw* luidde de titel van de serie van vier deeltjes (1978-1980) waarin hij beschreef hoe 'mensen van klein vermogen' moeite hadden het hoofd boven water te houden in deze eeuw van (schijnbare) overvloed (B nr. 85, 86, 96 en 110). En zijn grote overzichtswerk uit 2004, ruim een eeuw na dat van Muller, noemde hij *De last van veel geluk* (B nr. 557). Ook hier een ironisch contrapunt: het geluk van de Gouden Eeuw was ook een last. Niet alleen omdat niet iedereen deelde in de rijkdom van enkelen, maar ook omdat de welvaart en macht van de Republiek de jaloezie opriepen van haar machtige burens.

Van Deursen was geen vriend van het begrip 'Gouden Eeuw'. Ik laat hem zelf aan het woord: (B nr. 247)

Het begrip Gouden Eeuw is in dit dromen van een zalig verleden religieus getint, en er schuilt dan ook enige overmoed in, een gewoon stukje geschiedenis met dit waarmerk van onhaalbare kwaliteit te kronen. Het verraadt de machteloze zucht naar superlatieven van oppervlakkige taalgebruikers, die een pretpark de Hof van Eden en een weg met keistenen de Hel van het Noorden noemen. De Gouden Eeuw is een tijd geweest van bloei en welvaart, maar allerminst van vrede en eendracht, en geluk was ook toen een even zeldzaam goed als het sindsdien gebleven is.

Hiermee sloot Van Deursen zich aan bij Johan Huizinga, die al evenmin van een Gouden Eeuw wilde horen. 'Het is de naam Gouden Eeuw zelf, die niet deugt,' schreef Huizinga in *Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw* (1941). 'Als ons bloeitijdperk een naam moet hebben, laat het dan zijn naar hout en staal, pik en teer, verf en inkt, durf en vroomheid, geest en fantasie. Gouden Eeuw zou beter passen bij de achttiende eeuw, toen het goud gemunt in de geldkisten lag.' (*Verspreide geschriften* II, p. 507)

Toch zag ook Van Deursen in dat er iets bijzonders aan de hand was met de geschiedenis van de Nederlandse zeventiende eeuw. Hij nuanceerde dat bijzondere echter op twee manieren. Ten eerste was de zeventiende eeuw slechts vergelijkenderwijs een eeuw van goud. Alleen in die eeuw

vielen economische groei, politieke macht en culturele bloei enkele decennia lang samen. En ten tweede wees hij erop dat de Nederlanders van de zeventiende eeuw vooral bekwaam waren in het toepassen en verder doorontwikkelen van uitvindingen die ergens anders waren gedaan. Dat geldt voor de Amsterdamse Wisselbank zo goed als voor de vestingbouw en de cartografie.

Van Deursen liet zich niet vaak uit over de betekenis van de zeventiende eeuw voor zijn eigen tijd. In een interview in het *Historisch Nieuwsblad* over 'het Gouden-Eeuwgevoel' verklaarde hij aanvankelijk dat hij zich niet liet verleiden tot het denken in modieuze, eigentijdse termen. Na enig aandringen gaf hij echter toe dat voor hem de vorming en de werking van de gereformeerde kerk in de zeventiende eeuw een speciale betekenis hadden:

Voor mij persoonlijk is dat ook de meest waardevolle erfenis uit de zeventiende eeuw: de manier waarop de gereformeerde kerk zich gevormd en zich gemanifesteerd heeft. Als ik met zeventiende-eeuwers verkeer, waardeer ik dat zeer in hen: dat ik de dingen die voor mij de hoogste waarden vertegenwoordigen – het geloof – in hen terugzie. Het uit zich in hun hele cultuur. (*Historisch Nieuwsblad*, 2000)

Het begrip 'Gouden Eeuw' wordt echter niet uitsluitend en niet altijd op een zo pregnante wijze gebruikt. We gebruiken het soms als een beknopte manier om te verwijzen naar de geschiedenis van de Nederlandse zeventiende eeuw, of zo men wil de periode tussen 1588 en 1672. Het goud verwijst naar empirisch vast te stellen feiten zoals de opgaande economische conjunctuur in de steden en op het platteland, de breed gespreide welvaart onder de gewone bevolking, en de bloei van cultuur en wetenschap die met de toenemende welvaart kon worden gefinancierd. Aldus opgevat, bevat de gouden eeuw – met kleine letters – geen waardeoordeel. Evenmin als het begrip 'Middeleeuwen' impliceert dat de spreker van mening is dat de periode tussen 500 en 1000 AD een tijdperk van gruwelijke barbarij is geweest, ingeklemd tussen de antieke beschaving en haar herleving tijdens de Renaissance.

Wie de vraag naar Van Deursens betekenis voor de geschiedschrijving van de Gouden Eeuw zo opvat, zal geen moeite hebben haar te beantwoorden. Als geen ander was Van Deursen een kenner van dat tijdperk, evenzeer thuis in de archivalische als in de gedrukte bronnen, even deskundig

op de gebieden van instellingen, politiek, cultuur, sociale verhoudingen, economie en godsdienst. Bovendien was hij een groot stilist, die op algemeen boeiende en vaak geestige wijze een groot publiek heeft laten delen in zijn kennis. Hoe zou Van Deursen geen inspirerend voorbeeld zijn?